

RAJNAI LÁSZLÓ

Európai romantika

(A TERVEZETT KÖLCSEY-KÖNYV BEVEZETÉSE.
1950?)

Kölcsey Ferenc életét írom meg születésétől fogva az új romantikus század derekán bekövetkezett haláláig. Elmondom gyermekkorának sötét-bús eseményeit, beszélni fogok az ifjú társtalan magányáról, és a magányban feltörekvő, majd túlságosan gyorsan elhaló eszményeiről és vágyairól, részletesen szólok a férfi komoly és tevékeny munkás-esztendeiről, midőn szózatja borongó pátosszal zengett a hazán keresztül, nem hagyom említés nélkül csalódásait és szenvedéseit sem, végül beszámolok hirtelen elhunytáról, mely a nemzet legjobbjait és a hű barátokat nem múló fájdalommal és gyásszal töltötte el. Erőmhöz képest igyekezni fogok, hogy töretlenül és a valósághoz híven ábrázoljam személyiségét, ragyogó idealizmusát és nemes törekvéseit, s hogy megmutassam, amit ő adott a nemzetnek, az a nemzettől soha többé el nem vehető. Hiszem, hogy így méltó emléket állíthatok annak a férfinak, aki a maga korában a görög író szavai szerint „a legbölcsebb és a legigazságosabb volt”.

Az a félszázad, mely Kölcsey életének határait jelzi, a magyar és az európai szellem történetében az egyetemes, nagy változások, a roppant „romantikus” gesztusok, a viharos megújulás, túláradó lelkesedés időszaka. Kozmikus tavasz, fékezhetetlen buja virágtenyésztéssel, pusztító áradásokkal, idillikus napfénnel és mindent elsodró, elemi erejű zivatarokkal. A felvilágosodás fülledt, szárazcsillogású légkörében eltompult, renyhe lélek mohón issza magába a mindenfelől bőven ömlő áldást, és megrészezszik ennek a tavasznak kábító illatától és ízétől. Az alkonyodó, értelemimádó világnak vidáman mosolygó vagy gunyorosan vigyorgó bölcsei már-már új aranykort jósoltak az emberiségnek, és körzővel, mérőléccel kezükben, szapora utasításokkal buzdították famulusaik hadát, és fáradhatatlanul művelték kertjüket irtván a gyomot és a szemsértő, szemérmetlenül tarkán, szabálytalanul burjánzó virágokat. A nagy mű befejezéséhez közeledett, amikor váratlanul elborult az ég, és vészterhes, idegen szellők borzolták végig a smaragdszínű pázsitot, s királyi eleganciával, mértani rendben sorakozó növényeket és a csínnal nyesett díszcserjék ágait. Az Ízlés Ünnepeinek rendezői zavartan és tanácstalanul bámultak egymásra. A Hold, amely eddig diszkrét tartózkodással egyenletes, lojális ezüsthénnel hintette be a kertek és ligetek ésszerű, kimért szépségeit, most különös módon megzavarodott és lobogó, színes fátylat kapott magára: ijesztően szabálytalanul hosszúra nyújtotta az árnyékokat, és megrévesztő, cinkos fényében soha nem látott alakok lepték el a pompás sétányokat. Kósza, hívatlan árnyak kergetőztek a fehérén csillogó, meztelen istenszobrok körül: a lázadó bokrok és karcsú diadalívек tövében elfojtott zokogás hallatszott: könnyes ifjú párok léptek elő a sötétből, beszédes, sápadt arcuk kimondhatatlan szenvedésekről árulkodott, a

kart karba fűzve lépdelték a korai elmúlás felé, míg hajfűrtjeiket a viharra növekedett szellők borzolták kéjesen és fantasztikusan. Valahol a távolban vízesés zaja dübörgött, dúltkedélyű öngyilkosjelöltek bukkantak fel a szakadékok szélén, az erdőben földomborult a föld, és rémes nyögéssel leplekbe csavart halottak tűntek fel az éjben, hogy átkot szórjanak ezer éve porladó gyilkosaikra. És ez így ment éjszakáról éjszakára, évről évre, évtizedről évtizedre. És közben elfoglalta helyét az igazi nagyromantika is, mert hiszen ezek az árnyak és kísértetek csak szálláscsinálói, érzékeny heroldjai voltak a vérbeli varázslóknak, tündéreknek, királyfiaknak.

A bűvös szó, mellyel ezek a nagyreményű konkvisztádorok megnyitják a mennyek kapuját, hogy testvériesen összelelkezzenek az ég angyalaival, a nagy varázssige: a Természet. Nem kisebb nosztalgia gyötri őket, mint a paradicsomi ártatlanság újramegszerzése, a büntudat elvesztése és az ennek nyomában járó gyermekörömök anynyira kívánatos boldogsága. Nem tudni jóról, rosszról, kiköpni szájukból az értelem keserű gyümölcsét, amely, hitük szerint, megrontotta a világot, a fölfokozott érzelmek segítségével elmerülni a lét egyetemességében: íme a nagy ábránd, melynek hősei és mártírjai vannak. Természetesen nem hiányzanak a gyöngéd példaképek sem. Bernardin de Saint-Pierre a „Pál és Virginá”-ban így jellemzi a testvéreket: „Homlokukat egyetlen gond sem ráncolta, vérüket semmiféle mértéktelenség nem rontotta, szívüket nem dúlta meg semmi ártó szenvedély, szeretet, ártatlanság, könyörületesség, lelkük szépségét láthatatlan kecsességgel ezek fejlesztették napról napra vonásaikban, mozdulataikban és magaviseletükben. Életük hajnalán ezek üdeségével voltak tele, mint ős-szüleink az Éden-kertben, amikor Isten kezéből kikerültek, testvérként nézték egymást, úgy közeledtek, úgy szóltak egymáshoz: Virginia kedvesen, szerényen, határtalan bizalommal, mint Éva, Pál pedig, férfi természetben egy gyermek egyszerűségével, Ádámmal hasonlóan”. Ha így beszélnek a tanítványok, nem csoda, hogy maga az atyamester, Rousseau, egészen kijön a sodrából, amikor a természet fenséges egyszerűsége eszébe juttatja saját bonyolult, hivalkodó, kendőzött lényét. Mikor a Genfi-tó melletti vándorlásait írja le, így kiált fel Vallomásában: „Útközben, e gyönyörű tóparton átengedtem magam a legédesebb mélabúnak. Szívem lelkendezve szárnyalt ezer ártatlan boldogság után, elérzékenyültem, sóhajtoztam és sírtam, mint egy gyerek. Hányszor megálltam, hogy jól kisírjam magam s egy nagy kőre telepedve elábrándoztam azon, amint a könnyeim a vízbe peregetek!” A Természettel való egyesülés misztikus perceit pedig Hölderlin érzékeltette legszebben Hyperion-regényének egy kimagasló fejezetében: „Egynek lenni mindennel, ami él, elfeledkezésben önmagunkról, visszatérni a természet egyetemességébe, ez minden gondolatnak és örömnak teljessége, ez az a szent hegycsúcs, az örök nyugalom helye, ahol a déli nap elveszti hevét és a mennydörgés a hangját és a forrongó tenger a gabonaföldek hullámzásához hasonlít...” És tovább: „Egynek lenni mindennel, ami él! Ezzel a szóval az erény elhárítja magától a páncélba öltözött ellenséges haragot, megszabadul a fenyegető királyi pálcától, és minden gondolat elmerül az örökhegy Világának képe előtt, mint a küszködő művész szabályai megsemmisülnek Uránia fensége előtt, és az érckarú

Végzet lemond hatalmáról, és a lét összegéből eltűnik a halál, és szétválhatatlanság és örök ifjúság boldogítja, szépíti meg a világot”.

A romantikus generáció fogékonyabb tagjai, köztük is a misztikusok és a filozófusok, megtalálták, helyesebben újra fölfedezték azt az archimédeszi pontot, ahol lábukat megvetve átlendíthették a materializmusban senyvedő világot a transzcendens lét síkjába. Ez a szerencsésen megtalált idea a középkori filozófián nevelkedett reneszánsz új platonizmus gondolata volt, melynek legragyogóbb megfogalmazását Pico della Mirandolának köszönhetjük: „Esse hominem minorem mundum, in quo mixtum ex elementis corpus et spiritus coelestis et plantarum anima vegetalis et brutorum sensus et ratio et angelicamens et Dei similitudo conspicitur”, és „et si nulla creaturarum sorte contentus, in unitatis centrum suae se receperit, unus cum Deo spiritus factus, in solitaria Patris caligine, qui est super omnia constitutus, omnibus antestabit”. Azaz: „Az ember egy kicsiny világ, amelyben megtaláljuk a földi salakból és égi szellemekből való vegyülést, a növényi életet és az alacsonyrendű állatok érzékeit, az észet és az angyalok lelkét és Istennek képmását...” – „és, ha nem elégedvén meg semmiféle teremtmény sorsával, visszavonult egyetemességének középpontjába, egy-lélekké válva Istennel, vele, ki mindenek fölött való, mindenek fölött fog állani”. Más szóval: az ember mikrokozmosz, és legfőbb rendeltetése, hogy tudatosan élje magában a világegyetem életét, s lényének sugárzó középpontján, Istenen keresztül szemlélje az összes jelenségeket. S ha egyesült Istennel, ez már a romantikus eksztázis legmagasabb foka, a hölderlinek és novalisok rajongva áhított boldogsága, az a gyönyörűség és csoda, melyben a pantheisták deizmusa és az ortodox katolikusok személyes istenhite között a misztikus élmény szempontjából már-már alig van különbség.

Egyáltalán, ez a nagy misztikus reneszánsz, a romantika, teljes tudatossággal, az elveszett haza utáni lobogó vágyakozással fordul a középkor világa felé: a kisebb úttörők megelégszenek a lovagkor scenériájának föltámasztásával, a nagyobbak azonban magát a középkori lelket igyekeznek rekonstruálni magukban, egyforma mohósággal nyújtják kezüket a nagy keresztény hősök és szentek pálmája után. Akik továbbra is az ókor bűvöletében maradnak, mint Shelley, Leopardi is leginkább Hölderlin, olyan intenzitással és átforrósodott, keresztény lendülettel ünneplik a hellén szabadságot, amilyent az antik költők soha nem ismertek és nem is ismerhettek. Attitűdjük is, szellemi értelemben, a keresztes lovagok gyermeki hitére és hősiességére emlékeztet, a legjobbakban gazdag szintézisre érik nosztalgia és idealizmus. A hanyatló tizenharmadik század észemberei teljesen értetlenül nézik az európai népeknek ezt a kamasz-lelkeseledését, s az új életideált egyszerűen rendetlenségnek bélyegzik. Eckermann megkérdezi Goethétől, ki felelős a romantikus szertelenségekért: elkerülhetetlen útja-e ez az európai szellemnek, vagy pedig néhány felelőtlen kísérletező magánügyének tekinthető-e? Goethe nyugodtan feleli, hogy szót sem érdemel az egész, csak egzaltált fiatal emberek rakoncátlanságának vagyunk tanúi: ezek a fiatal emberek rossz nevelésben részesültek, s modortalan magaviseletük most érthető rossz hatással van a német ifjúságra.

Goethe megrémült a romantikus ifjak szabadságvágyától, mert politikai felfordulások előszelét érezte benne. Mennyivel inkább méltatlankodott volna, ha tudja, hogy az ő szabadságimádatuknak semmiféle földi társadalom nem szabhat korlátot, mert ez a fogalom: romantika, egyenlő ezzel: végtelenség, mert a romantika a lélek forradalma, a szív magasztos nyugtalansága, első hatalmas jelentkezése annak az azóta is fokozódó türelmetlenségnek, mely szabadulni igyekszik az újkori materialisztikus Európa tömlöcéből. Az első lázadás – *et longus post eam sequitur ordo*, – míg egyszer valóban új ég és új föld tárul a pusztában bolygó emberiség elé.

És ebben a tavaszi kavargásban mekkora bősége támad műveknek és egyéniségeknek. „Frühling überall!...” A Sturm und Drang botrányos életű, beteg hőroszai még nagyon is törekeny lajtorjáján ostromolják az eget és kicsapongó, reménytelen életük jórészt eredménytelen marad. De már jönnek nyomukban az igazi választottak, csupa ragyogó emberpéldány, kiknek pusztá külső megjelenésén is átszillog ama fluidum divinum, a többre hivatottak arcán sugárzó isteni visszfény. Hölderlin belép egy hangversenyterembe s mindenki megnémul, mozdulatlanul, megigézve nézi a szöke Apollót, aki úgy halad el az őt bámuló sokaság előtt, mint egy olympuszi herceg, mindenkitől elkülönülve, fenségesen, nem törődve a földi dolgokkal. Ez a fiatal tübingai teológus néhány év alatt bebarangolja Németországot, Svájcot és Franciaországot, megírja a világirodalomnak talán legszebb ódáját, Hyperion sorsdálát, melyben az emberiség tavaszáról álmodott leheletfinom, szíromszerű képek vegyülnek sok-sok millió Prometheus vízeseként dübörgő és elhaló fájdalmával, még meghallgatja és antik sorokba rögzíti száműzött költőisten panasztát az alkonyban fürdő Neckarparti dombok alján, aztán összeroppan, megőrül, s a negyvenesztendő sötétségben csak itt-ott villan föl elméjének néhány másvilági látomása: „Hälfte des Lebens” álomszerű hattyú is a nedves éjben csattogó, kibomló zászlók. Mikor Hölderlin eltűnik az emberek szeme elől, akkor távozik az élők sorából a misztikus Novalis, aki ifjan lehunyt szerelmese miatti bánatában végül is halálba sírta magát: megdöbbenő intuitív tehetség, talán ötven év múlva leszünk abban a helyzetben, hogy minden gondolatát értelmesen végiggondolhatjuk. Ez a „bánatos és hűséges gyermek”, – így nevezi magát – csak a múlthoz vonzódik, protestáns létére középkori madonnasztelőnek csap fel, megalkotja a romantika egyetlen maradandó szimbólumát, Ofterdingen lovag kék virágát, atyjának és mesterének vallja Jacob Böhmét, megjósolja az új ezerévet, mely visszaálltja a földön a Szellem királyságát és újból megalapozza a kozmikus világrend tiszteletét. Törekeny szent, akiben a hitnél is több volt a bizalom, leánytestű fiatal hős, zseniális gyermek, kiben a Madonna bizonyára kedvét lelte. Szerte Németországban zengnek az új dalok, miniatűr kisvárosokban, a még mindig eleven gótikus középkor árnyékában, minden esztendőben megszületik egy végtelenül hosszú tündérrománc, egy új népdalgyűjtemény, egy csupa-líra filozófiai rendszer, egy ábrándos és szenvedélyes zenekari mű, egy roppant szabálytalanul ható festmény, melyre Goethe, ahogy mondja, legszívesebben pisztollyal löne, tovább, mert a beteg emberiség, hiába reménykednek a megöregedett bölcsek, csak nem akar meggyógyulni. Már itt van Heine, maga is telivér romantikus, aki, ha gúnyolja a ro-

mantikát, önmagát kénytelen kigúnyolni. És a külföld egyre növekvő tisztelettel beszél a szoborrá merevedett két titánról, Goethéről és Shillerről...

Franciaország egyelőre mással van elfoglalva, a nagy forradalommal, melyben akkora zajt csapnak a fegyverek, hogy a műzsák egy időre csakugyan kénytelenek elhallgatni. De már a napóleoni háborúk korában merészen felelnek a dübörgő

Rajnai László és Várkonyi Nándor

divíziókkal és bömbölő ágyúkkal, Waterloo után pedig szent Lajos földjén is megszólalnak az új énekesek az új idők dalaival. A franciák képzelete inkább horizontálisan terjeszkedik, a metafizikai kalandok őket kevésbé csábítják. Színekben tobzódnak, a zseni isteni jogairól prédikálnak: kissé színpadiasan, de kétségtelenül őszintén átértzett tragikus és szentimentális szerelmi történeteiket nem kell majd megtagadnia az új korforduló realizmusának sem. Történészeik, akik költők, mint Michalet, és költőik, akik próféták, mint Victor Hugo, a szabadságért lelkesednek; a latin népek világnézetére jellemző, hogy ez a szabadság gyakran összeegyeztethető az ébredező liberalizmus közérthetően megfogalmazott politikai manifesztumaival. Berlioz és Delacroix még fiatalok, amikor Kölcseynek életét már beárnyékolja a gyorsan közelítő elmúlás. És Chateaubriand? Ő valóban egyesíti oeuvre-jében mindazt, amiről a többiek a nagy sietségben megfélelkeztek. Az Atala fény-árnyékból szőtt zsongító stílmantikája, már-már dekadens színpompája talán a csekei remete-föld-birtokos képzeletét is megragadta, mikor egy időben Amerikába vágódott. S talán Lamartine jelentett volna legtöbbet számára, de hogy Kölcsey ismerte-e Lamartine-t? erre nézve, sajnos, semmi adatunk sincsen. A francia romantika azonban paradox módon viszonylik a francia szellem egyetemes történetéhez: ez a nép, mely a művé-

szetekben mindig elől járt, a romantikában, legalábbis időben, kissé hátramaradt. A franciák úgy váltak meg a felvilágosodástól, hogy később mindig visszavágyódtak oda. A francia romantika, ahogy mondani szokták, elkésett, a valóságban azután nem kézzel írta a romantika a történelmet, hanem őtrjögő (olvashatatlan szó) karddal és guillotinnal. Ebben pedig elől járt; legelő. A csatornán túl, a mélabús Osszián honában, a kelta tündérvilág nyugtalan árnyai csak az alkalmas pillanatot lesték, hogy újból testet öltsenek és ellepjék a világot. Ariel kitarja szárnyát és nagy sereg indul a nyomában. Ütött az óra, Észak népei lerázzák a kétszázados francia igát, az éjszaka visszaveszi jogait a Naptól, mely úgysis bealkonyult már. A holdfényes walesi és skóciai tisztások megtelnek lenge szellemekkel, és Shakespeare Szentivánéji Álma megint a költők legsürgősebb gondja. A háttérben persze Írország örül: a nagy metafizikus mesebarlang újabb rajokat bocsát ki az éjbe. A hamisított Osszián, Percy püspök balladás könyve, a szegény Young siralmi: ezek csak az előfutamok. Itt van már az ügyes Walter Scott, aki nálunk is a legnagyobb hatással volt az első regényírókra, mert a romantika legfőbb forrása Magyarországon a történelmi múlt. De William Blake már egészen más hangot üt meg: az angyalok hangja ez, olyan angyaloké, akik még nem ismerik a kereszténységet, ősvilági, szárnyas lények, testük merő tűzfolyam, büszkék és hatalmasok, mint a Sátán, mennydörgés kíséri minden léptüket, és égbenyúló havasok tetején tárgyalnak az emberek fiaival Amerika felszabadításáról. Blake maga sem a köznapi világban élt, hanem egy misztikus aranyházban, valahol az atlanti hegyek csúcsán, ahogy legszebb versében írja is. Mert verseit csak az angyalok élvezhetik igazán:

For above time's troubled fountains,
Ont he great atlantic mountains,
In my golden house on high
There they hide eternally.

Blake úgy élt, mint egy bolond, és úgy halt meg, mint egy szent. Shelley pedig úgy élt, mint egy szent s mintegy istené, olyan volt halála. „Annegato come un dio nel mio mare” /”úgy merültél el tengeremben, akár egy isten”/ mondja róla a himnuszok hangján egy modern olasz író. /G. Papini/ „Zengő tébolyt” kért az égiektől és „részeg citerát”: egy angyal homloka rejtőzött szőke sörénye mögött: ügyetlen száműzötként járta a romantikus Európa legregényesebb tájait: szappanbuborékokat fújt a walesi patakok partján, viharban csónakázott a Genfi-tavon és előkelő hölgyek szemeláttára meztelenül fürdött a Ligur tengerben. Platont fordította a lombárdiai fenyesekben, Dantét olvasta a milánói katedrálisban. Nápoly tengerpartján zokogott, mint egy gyermek, és végül elhamvadt egy máglyán, tenger és ég között: eleven áldozat az emberek bűneiért. A szabadság mennyei zengésekre ragadta, nem úgy, mint Byront, aki maga is szabadsághős lévén, talán nem is szorult rá ilyen magas metafizikai kapcsolatokra. Byron a század legnagyobb álma – Napoleon után. Missoulounghinál megdicsőült, mint politikus hős, Goethe Faust-jában pedig mint modern isten-gyermek, az új kor reménye, Euphorion. Egy szerényebb és csöndesebb gyermek is lefeküdt ebben az időben Castius piramisának tövébe, egy londoni bérkocsis fia:

John Keats. Mintha kalandvagyó tengerészek nyugtalan vérét örökölte volna, telhetetlen képzeletével bebarangolta a kincses Indiákat, múltat habzsoló kalóz vándor-
kedve versenyre kelt Cortez gályáival, szirénszigetek bűvös emlékeit halmozta fel „in
gem-like fire”, drágaköszterű tűzben izzó verseiben. Ulysses evezőjét birtokolta ez a
magányos, szomorú fiú, és önmagának mondta tollba fantasztikus tengerésznaplóját.
Életműve korallszigetek példájára épült megható türelemmel és lelkesedéssel: aki va-
laha elhajózott fénylő szigete mellett, mint örök örömet – a joyforever – úgy viszi
tovább az emléket a szívében... Itália földjén, ahol a rajongó Ikáruszokat leterítette
az irigy Halál, egy évtizeddel később tompább és komorabb hangok hirdetik az élet
semmisségét és az elmúlás eddességét: felejthetetlen, zengő vallomások egy túlságosan
sokat szenvedett fiatal olasz gróf, Giacomo Leopardi ajkáról. Ebben az árnyékos,
néma völgyben ér véget minden romantikus eksztázis, a görcsös lemondásban, a
vagyva-vágyott korai halálban. Mert az álmok nem tartanak örökké és az ébredés
annyira végzetes! Vallomás, melyet Hölderlin fogalmazott meg a legmaradandóbban:
„ó, isten lesz az ember, ha álmodik, koldus, ha gondolkodik, s ha eltűnt a lelkesedés,
úgy marad magában, mint a zuillott fiú, kit atyja kidobott a házából, és a nyomorú-
ságos filléreket bámulja, melyeket a részvét nyújtott neki útravalóul.”

S ne felejtjük el a politikai történelem földrengéseit sem. Ugyanaz a történelmi
erő, mely minden korlátot ledönt a költői képzelet előtt, hasonló nyugtalanságot olt
a népek szívébe is. Ez az a félszázad, mely úgy esküszik a szabadságra, mint Isten egy-
szülött fiára, de a véres despoták rémtettei – e szabadság rémtettei – ugyanakkor
megborzasztják a kíváncsi és reszkető világot. „Nép, 270.000 fejet kell lecsapnod!”
kiáltja Marat a konventben, és a nép így énekel az utcákon: „ó, Jézus szíve, Marat
szíve, Jézus szent szíve, Marat szent szíve!” A vörössipkás polgárok Párizsban kis gu-
illotinnal a gomblyukukban járnak a Jakobinus-klub üléseire, és Európa lázasan fegy-
verkeznek, hogy leterítse a Sárkányt. De Danton, Robespierre feje lehull a véres
kosárba, és Marat hamvait csatornába szórják. A forradalomból megszületett az új
század csillaga, a mesebeli fenevad, Bounaparte. Európa fölött haragos villámok ci-
kázhatnak, a korzikai csoda vonzza és taszítja az embermilliókat. Az olaszországi had-
járat, spanyol ellenállók küzdelmei, a szentföldi tervek, Wagram, Austerlitz. A
császárság. A pápa és a diktátor küzdelmei. Trafalgar és Nelson admirális. Moszkva
égése, Lipcse, Waterloo. Beethoven titáni muzsikájához nem kevésbé titáni felhangok
járulnak: népek tiporják egymást halálra, most mutatják meg a nemzetek, hogy csak
értelmetlen dolgokért lehet igazán meghalni. A távoli Magyarország, mely sohasem
volt olyan messze Európától, mint éppen ezekben az évtizedekben, úgy jut el a sok
lárma és zenebona, mint Isten háta mögé jut el néha a hír: háború van a nagyvilágban.
És egy percre mindenki felfigyel. A bécsi kongresszuson már ott tündöklük mágná-
saink színe-java, köztük a fiatal Széchenyi. Két okos – egy számító és egy vigyorgó –
koponya a háttérben: Metternich és Talleyrand. Tündéri hölgyek koszorúja: csupa
beauté de diable, beauté céleste, beauté étonante. Császárok és diplomaták találko-
zója. A népek már nem lázongó kamaszok többé, hanem ravasz és felnőtt férfiak,
akik vizsla szemmel figyelik egymásnak minden mozdulatát. És idehaza valaki, ki

tudja, hányadszor, fölteszi a kérdést: melyik legyen nemzeti nyelvünk: a magyar-e vagy a latin?

*

Mivel a könyv lapjain bőven lesz alkalmunk szólni a hazai viszonyokról, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy már 1790 (Kölcsey születésének éve) előtt nálunk is feltűnnek a preromantikusként nevezett ízlésirány első jelei. Paradox módon, a tizennyolcadik század második felében – a hagyományos sorrendtől eltérően – mintha Nyugat-Európa keresné az új, érzékeny kapcsolatokat Magyarországgal. A boldog Hungária, mint valami terra incognita, fölgyújtja a civilizációtól megcsömörlött nyugati fantáziákat. Magyarországon élnek még bennszülöttek, – így álmodoznak a Rousseau-n nevelkedett szentimentális németek és franciák. A külföldi utasok elragadtatással írják hazánk vadregényes szépségeiről. Igen talpraesett, ma már kissé groteszkül ható tanácsokat is adnak az itthoni elmaradt nemességnek. De Ligne herceg például, ez a különös kozmopolita francia utazó, így tanítgatja az Eszterházyakat, akiknek kastélyában vendégeskedett: „Mohával és kakukkfűvel kellene beültetni a területet, mely a kastély és a tó között fekszik: azt szeretném, ha birkák, bárányok ezrei legelésznének e kis tenger partján, a habok pedig gályákat ringatnának. Jelzőtüzek égnék a parton, torony emelkednék ki a bozótból, mesterséges sziklazátonyok nyúlnának a vízbe, mesebeli szörnyetegekről és kalóztörténetekről folynék a társalgás, a hajótöröttek emlékéért feliratok örökítenék meg, templomot emelnének a tengeristen tiszteletére, lépcsők és teraszok építménye díszítené a kikötőt, ahol yachtok és gondolák várnák a vendégeket”. Így elmélkedik az érzékeny marsall. Mintha csak Goethe Wilhelm Meisterének ábrándos és valóságos alakjai beszélnének hozzánk.

Kölcsey ebben a világban élt. Mindezt látta, helyesebben végigélte lelki szemével, ő is a kor lelkéből lelkezett, súlyos és édes teherként hordta magában annak lázas gondolatait és céltalan, irreális szenvedélyeit. Az ő álmai is bebarangolták a szabad Amerikát, együtt könnyezett a csélcsep Rousseau-val a Genfi-tó partján, és elgondolkozva rótt a német kisvárosok macskaköves utcáit. De magyar volt, hát itthon maradt.

Ma mintha ismét feltámadna mindaz, ami a romantikában igaz és eleven volt. A két kor között lényeges és szembevető a hasonlóság. Ma megint lelkesedünk a spirituális eszmékért, a lélek forradalmának új fázisába léptünk. Kronos isten friss, még szűzi tájakat tár szemünk elé. Az elmúlt százötven esztendő egybefüggő, külön egésznek látszik. A romantikából eredt, az táplálta. Most mindenesetre távolodunk tőle. Vonzó és talán szükséges feladat, az új korforduló határán visszaemlékezünk egy régi rokonunkra és elődünkre. Chateaubriand mondja Emlékirataiban: „A hajós is, ha örökre elhagy egy tündéri partvidéket, naplóját még ama föld látókörében kezdi írni, amely egyre távolodik s nemsokára eltűnik...”